ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਝੜਦੀ (ਨਿਰਜਰਾ) ਹੈ ; ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਿੱਧ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਿੱਧਾਂ ਬਾਰੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਆਖਣਾ ਹੈ "ਉਹ ਸਿੱਧ ਆਤਮਾ ਪੂਰਣ ਸ਼ੁਧ. ਨਿਰੰਜਣ, ਨਿਰ ਅਕਾਰ ਸਾਰੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1) ਵਾਹਰ ਆਤਮਾ—ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਅਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਵਰਗੀ ਚੇਤਨ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
2) ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ—ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਦੁਧ ਤੋਂ ਮੱਖਣ ਵੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਹਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ।
3) ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ—ਜਦ ਜੀਵ, ਆਤਮ ਸਵਰੂਪ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਈ ਪੁਰਾਣੀ ਕਰਮ ਧੂੜ ਝਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ : ਚਾਰ ਘਾਤੀ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਥੋੜਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਅਰਿਹੰਤ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪਰਮ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਹੋ ਆਤਮਾ, ਹੋਰ ਆਤਮਾਵਾਂ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀ ਅਨਾਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਚਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਧ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਦੇ ਲਾਭ

1) ਜੀਵ ਆਤਮਾ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਮਾਰਗ ਤੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
2) ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅੰਨਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।
3) ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
4) ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਉਂਦੇ ਇਹ ਆਤਮਾ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਤੀਰਥੰਕਰ ਤੇ ਕੇਵਲੀ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

੪੨

ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਵਰੂਪ

ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਹਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਧਾ ਅਰਥ ਹੈ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਣ ਵਾਲਾ। ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁਖ ਲਈ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ ? ਇਸ ਵਾਰੇ ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।ਇਕ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਹਰ ਗੁਰੂ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਰ ਅਧਿਆਪਕ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਚੇਲੇ ਵਿਚ ਇਹੋ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਰਹੀ ਆਤਮਾਵਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਮਲਾਹ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਕ ਹਨ। (1) ਕਲਾ ਅਚਾਰਿਆ (2) ਧਰਮ ਅਚਾਰਿਆ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਅਚਾਰਿਆ ਖੁੱਦ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਉਪਾਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਛੇ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬੰਦਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ।

ਅਚਾਰੀਆ ਹੇਮ ਕੀਰਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਜੋ ਸਚੇ ਧਰਮ ਤੱਤਵ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਕਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਲੰਕ ਹਨ, ਕਈ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੈ ਮੰਤਰ ਜੰਤਰ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠਗਨਾ। ਕਈ ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕਾਮ ਭੋਗੀ ਹਨ। ਕਈ ਪੰਜ ਮਕਾਰ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਲਕੜ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਕੁਗੁਰੂ ਪਥਰ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਹਨ। ਜੋ ਖੁਦ ਵੀ ਡੁਬਦੇ ਹਨ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਡੋਬਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਾਪ ਦੰਡ ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। (ਪ੍ਰ: 2 ਸਲੋਕ 8)

ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਅਚਾਰਿਆ ਹੇਮਚੰਦਰ ਨੇ ਯੋਗ ਨੇ ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ।

"ਜੋ ਅਹਿੰਸਾ ਆਦਿ ਪੰਜ ਮਹਾਂਵਰਤਾ ਦੇ ਧਾਰਕ ਹਨ ਧੀਰਜ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਭੁਖ ਪਿਆਸ ਆਦਿ ਪਰਿਸ਼ੈ ਸਹਿਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਘਰ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗ ਕੇ

ਗੁਜਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਮ ਭਾਵ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਦੋਸ਼ ਚਰਿਆ ਵਾਲੇ ਹਨ ਸ਼ੁਧ ਧਰਮ ਦਾ ਠੀਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਹ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਹਨ ਆਚਾਰੀਆ, ਉਪਾਧਿਆ ਤੇ ਸਾਧੂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਹਰ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਸਾਧੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਧੂਆ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਆਚਾਰੀਆ ਹੈ। ਨਵਕਾਰ ਮੰਤਰ ਵਿਚ ਤੀਸਰਾ ਸਥਾਨ ਆਚਾਰੀਆ ਦਾ ਹੈ। ਆਚਾਰੀਆ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਧੂ, ਸਾਧਵੀ, ਸ੍ਰਾਵਕ ਤੇ ਸ਼੍ਰਾਵੀਕਾ ਰੂਪੀ ਤੀਰਥ ਦਾ ਮੁਖੀਆ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਕਲ ਭਰਤ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤੀਰਥੰਕਰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸੋ ਅੱਜ ਕਲ ਅਚਾਰੀਆ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਹੁਤ ਉਚੱਾ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਧੂ, ਸਾਧਵੀਆਂ, ਸ਼੍ਰਾਵਕ ਤੇ ਸ਼੍ਰਾਵੀਕਾਵਾਂ ਤੋਂ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੈ। ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸਘ ਰੂਪੀ ਜੈਨ ਧਰਮ ਤੀਰਥ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦਾ ਮਲਾਹ ਹੈ। ਆਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਯੁਗ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਕਈ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਂਝ ਵੀ ਅਰਿਹੰਤ ਤੇ ਸਿੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਚਾਰੀਆ ਪਦਵੀ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਖੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਹਰ ਅਚਾਰਿਆ ਸਾਧੂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹੀ ਪਾਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਰਤੱਵ ਪੱਖੋਂ ਸਾਧੂ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਆਚਾਰੀਆ ਦੇ 36 ਗੁਣ

(1) ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਬਰ (ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਇਹ ਇੰਦਰੀਆਂ ਹਨ (1) ਸ਼ਰੋਤ (ਸੁਣਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ) (2) ਚਕਸ਼ੂ (ਵੇਖਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ) (3) ਘ੍ਰਾਣ (ਸੁੰਘਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ) (4) ਰਸਣ ਇੰਦਰੀ (ਜੀਭ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ (5) ਸਪਰਸ਼ਣਇੰਦਰੀਆਂ (ਛੂਹਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਨਾ ਰਖਣਾ ਹੀ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਬਰ ਹੈ।

ਨੌ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ

ਆਚਾਰੀਆ ਨੌ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰੇ।

1] ਆਚਾਰੀਆ ਇਸਤਰੀ, ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਹਿਜੜੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਥਾਨ ਤੇ ਨਾ ਰਹੇ।
2] ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾ ਛੇੜੇ।
3] ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸੰਪਰਕ ਕਾਈਮ ਨਾ ਰਖੇ।
4] ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਮੁਕ ਅੰਗਾਂ ਵਲ ਵਾਰ ਵਾਰ ਨਾ ਵੇਖੇ।
5] ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਮ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ।
6] ਪਿਛਲੇ ਭੋਗੇ ਕਾਮ ਭੋਗਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਾ ਕਰੇ।
7] ਕਾਮ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਾ ਕਰੇ।
8] ਜਰੂਰਤ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਭੋਜਨ ਨਾ ਕਰੇ।
9] ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਆਦੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਖੋਂ ਨਾ ਕਰੇ, ਗਹਿਣੇ ਨਾ ਪਹਿਨੇ।

ਜੈਨ ਸਾਧੂ ਦੇ 5 ਮਹਾਵਰਤ

ਜੈਨ ਸਾਧੂ ਤਿੰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਯੋਗ ਨਾਲ ਪੰਜ ਮਹਾਵਰਤਾ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਕਰਨ ਹਨ (1) ਕਰਨਾ (2) ਕਰਾਉਣਾ (3) ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਣਾ। ਯੋਗ ਹਨ (1) ਮਨ (2) ਵਚਨ (3) ਕਾਇਆ। ਸਾਧੂ ਦੇ ਪੰਜ ਮਹਾਵਰਤ ਹਨ। (1) ਅਹਿੰਸਾ (2) ਸੱਚ (3) ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰਨਾ (4) ਅਪਰਿਗ੍ਰਹਿ (5) ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ।

ਅਹਿੰਸਾ

ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਵ ਪ੍ਰਾਣਾਤਿਪਾਤ ਵਿਰਮਨ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾ ਦੀ ਤਿੰਨ ਕਰਨ ਤਿੰਨ ਯੋਗ ਨਾਲ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਹਿਸਾਂ ਦੇ ਦਿਆ, ਜੀਵ ਰਖਿਆ, ਅਭੈ, ਆਤਮਾ ਸਮਾਨਤਾ, ਦੋਸਤੀ, ਸੇਵਾ, ਖਿਮਾ, ਵਾਤਸ਼ਲਯ, ਰਹਿਮ, ਕਰੁਣਾ ਅਤੇ ਮਾਧਿਸਥ ਭਾਵ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵ ਦੇ 10 ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ। (1) ਸਰੋਤ ਬਲ (2) ਚਕਸ਼ ਇੰਦਰੀ ਬਲ (3) ਪ੍ਰਾਣ ਇੰਦਰੀ ਬਲ (4) ਰਸਨ ਇੰਦਰੀ ਬਲ (5) ਸਪਰਸ਼ ਇੰਦਰੀ ਬਲ (6) ਮਨ ਬਲ (7) ਵਚਨ ਬਲ, (8) ਕਾਇਆ ਬਲ (9) ਸ਼ਵਾਸੋਸ਼ਵਾਸ ਬਲ (10) ਅਯੁਸ਼ ਬਲ। ਹਰ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੀਵ ਹੈ। ਸਪਰਸ਼, ਕਾਇਆ, ਸਵਾਸੋਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਉਮਰ ਇੰਦਰੀਆਂ (ਸਥਾਵਰ) ਵਿਚ, ਦੋ ਇੰਦਰੀਆਂ ਕੋਲ, ਰਸਨਾ ਤੇ ਵਚਨ, ਤਿੰਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਕੋਲ ਪ੍ਰਾਣ ਇੰਦਰੀ, ਚਾਰ ਇੰਦਰੀ ਕੋਲ ਚਕਸ਼ੂ ਇੰਦਰੀ, ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆ ਕੋਲ ਸ਼ਰੋਤ ਬਲ ਅਤੇ ਸੰਗੀ ਕੋਲ ਮਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਇਕ ਇੰਦਰੀਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਬੜੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੱਰਸ (ਹਿਲਨ ਚਲਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਇੰਦਰੀਆ ਤੋਂ ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆ ਦੇ ਜੀਵ) ਸਥਾਵਰ (ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਹਵਾ, ਬਨਾਸਪਤੀ ਦੇ ਇਕ ਇੰਦਰੀ ਜੀਵ) ਹਨ।
ਇਸ ਵਰਤ ਦੀ ਪੰਜ ਭਾਵਨਾ ਹਨ :

1. ਈਰੀਆ ਸਮਿਤਿ ਭਾਵਨਾ—ਤੱਰਸ ਅਤੇ ਸਥਾਵਰ ਜੀਵਾਂ ਰਖਿਆ ਲਈ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੇ ਚਲਣਾ।
2. ਮਨੋਗੁਪਤੀ ਭਾਵਨਾ—ਧਰਮੀ ਅਤੇ ਅਧਰਮੀ ਜੀਵਾ ਪ੍ਰਤਿ ਸਮਤਾ ਭਾਵ ਰਖਣਾ।
3. ਏਸ਼ਨਾ ਸਮਿਤਿ ਭਾਵਨਾ—ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਕਪੜੇ, ਭਾਂਡੇ, ਆਸਨ ਆਦਿ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿਨ ਕਰਨਾ।
4. ਆਦਾਨ ਨਿਕਸ਼ੇਪਨ ਸਮਿਤਿ ਭਾਵਨਾ—ਵਸਤਰ ਪਾਤਰ ਆਦਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤਿਲੇਖਨਾ (ਪੁੰਜ) ਕਰਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ। ਪ੍ਰਤਿਲੇਖਨ ਲਈ ਰਜੋਹਰਨ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
5. ਆਲੋਕਿਤ ਪਾਨ ਭੋਜਨ ਭਾਵਨਾ—ਭੋਜਨ ਪਾਣੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ।

ਸੱਚ ਮਹਾਵਰਤ

ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਸਰਵ ਮਰਿਸ਼ਾਵਾਦ ਵਿਰਮਨ ਵੀ ਹੈ। ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਭੈ ਅਤੇ ਹਾਸੇ ਕਾਰਣ ਤਿੰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਝੂਠ ਦਾ ਤਿਆਗ ਦੀ ਸੱਚ ਮਹਾਵਰਤ ਹੈ। ਪੰਜ ਭਾਵਨਾ ਇਸ ਵਰਤ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਦੀਆ ਹਨ।

1. ਅਨੁਵੀਚੀ ਭਾਸ਼ਨ—ਨਿਰਦੋਸ਼, ਮਿਠੇ, ਤੱਥ ਵਾਲਾ ਹਿੱਤਕਾਰੀ ਵਚਨ ਬੋਲਨਾ ਅਜੇਹਾ ਕੌੜਾ ਸੱਚ ਨਾਂ ਬੋਲਨਾ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ।
2. ਕਰੋਧ ਵਸ਼ ਭਾਸ਼ਨ ਵਰਜਨ—ਕਰੋਧ ਵਸ਼ ਜੋ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਲੇਸ਼ ਦੀ ਜੜ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਕਰੋਧ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੋਨ ਵਰਤ ਤੇ ਖਿਮਾ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ।
3. ਲੋਭ ਵਸ਼ ਭਾਸ਼ਨ ਵਰਜਨ :—ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਲੋਭ ਵਸ਼ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਨ ਚਾਹੀਦਾ।
4. ਭੈ ਵਸ਼ ਭਾਸ਼ਨ ਵਰਜਨ :—ਭੈ ਕਾਰਣ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
5. ਹਾਸਯ ਵਸ਼ ਭਾਸ਼ਨ ਵਰਜਨ :—ਹਾਸੇ ਮਜਾਕ ਵਸ ਬੋਲੀਆ ਝੂਠ ਵੀ ਬਰਵਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਹਾਵਰਤ

ਇਸਨੂੰ ਅਦੱਤਾ ਦਾਨ ਵਿਰਮਨ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਹਰ ਵਸਤੂ ਚਾਹੇ ਉਹ ਛੋਟੀ ਹੈ ਬੜੀ ਹੈ ਉਸ ਵਸਤੂ ਦੇ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੇ। ਤਿੰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਯੋਗ ਨਾਲ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੋਰੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੇ। ਚੋਰੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਬਿਨਾ ਆਗਿਆ ਸਾਧੂ ਦੰਦ ਕੁਰੇਦਨ ਵਾਲਾ ਤਿਨਕਾ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਾਂ ਕਰੇ। ਇਸ ਵਰਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ।

1. ਦੇਵ ਅੱਦਤ :—ਤੀਰਥੰਕਰ ਨੇ ਜਿਸ ਭੇਖ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਮਨਮਾਨਾ ਭੇਖ ਕਰਨਾ ਵੀ ਚੋਰੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਸਤੂ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਲਿਕ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਦੇਵਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾ ਵਸਤੂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
2. ਗੁਰੂ ਅਦੱਤ :—ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਬਣੇ ਸਾਧੂ ਗੁਰੂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਸਤੂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ।
3. ਰਾਜਾ ਅੱਦਤ :—ਦੇਸ਼, ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਘੁਮਣ ਲਈ ਰਾਜੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
4. ਗ੍ਰਹਿਪਤਿ :—ਘਰ ਵਿਚ ਠਹਿਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜਤ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

5. ਸਾਧਰਮੀ :—ਸਾਧੂ ਜਿਸ ਸੰਘ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀ ਉਸਦੇ ਸਾਧਰਮੀ ਹਨ ਸਾਧਰਮੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ 1. ਭੇਖ 2. ਕ੍ਰਿਆ 3. ਸੰਪਰਦਾਏ 4. ਧਰਮ ।

1. ਅਨੁਵੀਚੀ ਅਵਗ੍ਰਹਿ ਯਾਚਨਾ :—ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਰਵ, ਕਾਲ, ਖੇਤਰ, ਭਾਵ ਵੇਖ ਕੇ ਨਿਰਦੋਸ਼, ਇਸਤਰੀ, ਪੁਰਸ਼, ਨੰਪੁਸਕ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਰਹਿਤ ਮਕਾਨ ਦੀ ਇਛਾ ਕਰਨਾ ।
2. ਅਭਿਕਸ਼ਨ ਅਵਗ੍ਰਹਿ ਯਾਚਨ :—ਰੋਜਾਨਾ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰਨਾ ।
3. ਅਵਗ੍ਰਹਿ ਅਵਧਾਰਨ :—ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਥਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ।
4. ਸਾਧਰਮੀ ਅਵਗ੍ਰਹਿ ਯਾਚਨ :—ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ।
5. ਅਨੁਪਗਿਆਤ ਪਾਨ ਭੋਜਨ :—ਵਿਧੀ ਪੂਰਵਕ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਵਸਤਰ, ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਬੜੇ ਮੁਨੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਨਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ।

ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਜ

ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਵ ਮੈਥੁਨ ਵਿਰਮਨ ਮਹਾਵਰਤ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਤਿੰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਯੋਗ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਦਾ ਪਾਲਨ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮੋਕਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਰਤ ਦੀਆ ਪੰਜ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ ।

1. ਇਸਤਰੀ, ਪਸ਼ੂ ਨਪੁਸਕ, ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਥਾਨ ਤੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਕਾਮਭੋਗ ਵੱਧ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਸਥਾਨ ਤਿਆਗ ਯੋਗ ਹੈ ।
2. ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀਆ ਅਦਾਵਾਂ, ਵਿਲਾਸ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਅਤੇ ਕਾਮੁਕ ਗੱਲਾਂ ਕਿਸੇ ਕਹਾਣੀਆ ਨਾਲ ਕਾਮ ਭੋਗ ਜਾਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।
3. ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਨੋਹਰ ਇਂਦਰੀਆ, ਰੰਗ ਰੂਪ, ਕਾਮਚੇਸ਼ਟਾ ਨੂੰ ਨਾ ਵੇਖਣਾ । ਇਸ ਨਾਲ ਕਾਮ ਭੋਗ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ।
4. ਪਿਛਲੇ ਭੋਗੇ ਕਾਮ ਭੋਗਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਾ ਕਰਨਾ । ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਾਮ ਵੇਗ ਭਟਕਦਾ ਹੈ ।
5. ਕਾਮ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲਾ ਭੋਜਨ ਨਾ ਕਰਨਾ । ਕਾਮੁਕ, ਚਿਕਨਾਹਟ, ਠੋਸ ਅਤੇ ਤਾਕਤ-ਵਰ ਭੋਜਨ, ਜੜੀ ਬੁਟੀ, ਦਵਾਈ ਕਾਮ ਭੋਗ ਉਸ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਭਟਕ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਪਰਿ ਗ੍ਰਹਿ ਮਹਾਵਰਤ

ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਵ ਪਰਿਗ੍ਰਹਿ ਵਿਰਮਨ ਮਹਾਵਰਤ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸਾਧੂ ਤਿੰਨ

ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਯੋਗ ਨਾਲ ਇਸ ਵਰਤ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਛੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਬੜਾ ਹੋਵੇ, ਕੱਚਾ ਹੋਵੇ, ਪੱਕਾ ਹੋਵੇ ਬਾਹਰੀ ਪਦਾਰਥ ਹੋਵੇ, ਅੰਦਰਲਾ ਪਦਾਰਥ ਹੋਵੇ । ਸਭ ਦਾ ਜਰੂਰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ । ਜੋ ਵਸਤਰ, ਪਾਤਰ, ਕੰਬਲ, ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ ਸਾਧੂ ਸ਼ਰੀਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਰਖਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਨਾਂ ਰਖਣਾ ਹੀ ਅਪਰਿਗ੍ਰਹਿ ਵਰਤ ਹੈ ।

ਇਸ ਵਰਤ ਦੀਆ ਪੰਜ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ ।

ਰਾਗ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਅਤ ਸਪਰਸ਼ ਪ੍ਰਤਿ ਨਾਂ ਰਾਗ ਕਰਨਾ । ਦਵੇਸ਼ ਯੋਗ ਨਾਂ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਸਪਰਸ਼ ਪ੍ਰਤਿ ਦਵੇਸ਼ ਨਾਂ ਕਰਨਾ, ਅਪ੍ਰਸਨ ਨਾਂ ਹੋਣਾ ਇਹ ਪੰਜ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੈ ।

ਆਵਸ਼ਕ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪੰਜ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ : 1. ਸ਼ਰੋਤ ਇੰਦ੍ਰੀ-ਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 2. ਅੱਖ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 2. ਘ੍ਰਾਣ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 4. ਰਸਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 5. ਸਪਰਸ਼ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ।

5 ਆਚਾਰ

ਗਿਆਨਾ ਅਚਾਰ :

ਗਿਆਨਾ ਚਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਚਰਨ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਣਾ । ਧਰਮ ਸੰਘ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਅਤੇ ਆਚਾਰਿਆ 'ਰਚਿੱਤ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਪੜਾਈ, ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਇੱਜਤ ਹੀ ਗਿਆਨਾ ਚਾਰ ਦੇ ਅੰਗ ਹਨ । ਗਿਆਨ ਚਾਰ ਅੰਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ :

1. ਕਾਲ :—ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਵਰਜਿਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾ ਪੜਨਾ ।
2. ਵਿਨੈ :—ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਵਕ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਥਾਂ ਤੇ ਰਖਨਾ ।
3. ਬਹੁਮਾਨ :—ਗੁਰੂ ਆਦਿ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਨੂੰ ਬਹੁਮਾਨ ਕਰਨਾ ।
4. ਉਪਮਾਨ :—ਸ਼ਾਸਤਰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਤਪ ਕਰਨਾ ।
5. ਅਨਿੱਨਵ :—ਗਿਆਨ ਦਾਤਾ ਨਾਂ ਨਾ ਛਪਾਉਣਾ, ਉਪਕਾਰ ਨਾ ਭੁਲਨਾ ।
6. ਵਿੰਅਜਨ :—ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਵਿੰਅਜਨ, ਸਵਰ. ਗਾਥਾ, ਅੱਖਰ, ਪਦ, ਅਨੁਸਵਾਰ, ਵਿਸਰਗ, ਲਿੰਗ, ਕਾਲ, ਵਚਨ, ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਕੇ ਨਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ । ਸਗੋਂ ਠੀਕ ਪੜਨਾ ।
7. ਅਰਥ :—ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਠੀਕ ਅਰਥ ਪੜਨਾ ।

8. ਤਦੁਭੇ :—ਮੂਲ ਪਾਠ, ਅਰਥ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਨਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ ਤੇ ਅਰਥ ਪੜਨਾ।

1. ਦਰਸ਼ਨਾਚਾਰ

ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅੱਠ ਆਚਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਮਿਅਕ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੁਧ ਪਾਲਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਅਰਥ ਇਥੇ ਖਾਲੀ ਵੇਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰੁੱਚੀ, ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਵੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਨੂੰ ਉਲਟ ਵੇਖਨਾ, ਝੂਠੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਝੂਠੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਮਿਥਿਆ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਅਚਾਰਿਆ ਮਿਥਿਆ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਚਨ ਲਈ 8 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਆਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1. ਨਿਸ਼ੰਕਿਤ :—ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਛੋਟੀ ਹੈ ਸ਼ਾਸਤਰ ਗਿਆਨ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਸਾਲ ਹੈ ਤੱਤਵ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਣ ਤੇ ਵੀ ਵੀਤਰਾਗ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਾ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਸਮਿਅਕ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੀਰਥੰਕਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਲਿਆਨ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
2. ਨਿਸ਼ਕਾਂਕਸ਼ਸਿਤ :—ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾ ਪ੍ਰਤਿ ਝੁਕਨਾ। ਸੱਚੇ ਅਰਿਹੰਤਾ (ਵੀਤਰਾਗ) ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਚਨਾ ਦੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਸਮਝਣਾ।
3. ਨਿਰਵਿਚਿੱਕਤਸਾ :—ਧਰਮ ਦੇ ਫਲ ਪ੍ਰਤਿ ਸ਼ਕ ਰੱਖਣਾ।
4. ਅਮੂੜਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ :—ਸਾਰੇ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਮਤਾਂ ਤੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਨਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੱਚ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਮੂੜਤਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਮੂੜਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਰਖਾਤਾਵਾਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਅਮੂੜ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ।
5. ਉਪਵਰਿਹਣ :—ਸਮਿਅਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਹਿ ਧਰਮੀ ਦੇ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨਾ ਉਸ ਸਹਿ ਧਰਮੀ ਦੇ ਸਦਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ, ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ. ਧਰਮ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ, ਧਰਮ ਰੁਚੀ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣਾ।
6. ਸਿਥਰੀ ਕਰਨ :—ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਦੇਵ, ਮਨੁੱਖ. ਪਸ਼ੂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਕਟ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਸ਼ਰਧਾ ਨੂੰ ਨਾਂ ਖੁਦ ਗੇਰਨਾ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ।
7. ਵਾਤਸ਼ਲਯ :—ਜਿਵੇਂ ਗਾਂ, ਬੱਛੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਸਹ ਧਰਮੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਰੋਗੀ, ਬਿਰਧ, ਤਪਸਵੀ, ਗਿਆਨੀ ਸਥਵਿਰ ਸਾਧੂ ਦੀ ਭੋਜਨ ਪਾਣੀ, ਵਸਤਰ, ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ, ਖੁਦ ਕਸ਼ਟ ਝਲ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾਂ।
8. ਪ੍ਰਭਾਵਨਾ :—ਸਮਿੱਅਕ ਗਿਆਨ, ਸਮਿਅਕ ਦਰਸ਼ਨ, ਸਮਿਅਕ ਚਾਰਿੱਤਰ ਰੂਪ ਰਤਨਾ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਨਾਉਣਾ ਆਂਤਰਿਕ (ਅੰਦਰਲੀ) ਪ੍ਰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਔਖੇ

ਤੱਪ, ਗਿਆਨ, ਸਾਹਿਤ, ਵਾਦ, ਪ੍ਰਵਚਨ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ।

ਚਾਰਿੱਤਰ ਅਚਾਰ

ਜੋ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕਰੋਧ ਆਦਿ 4 ਕਸ਼ਾਏ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਨਰਕ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਦਾ ਹੈ ਇਹ ਚਾਰਿੱਤਰ ਆਚਾਰ ਹੈ ਇਹ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ਪੰਜ ਸਮਿਤਿ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਗੁਪਤੀਆ ਇਸ ਦਾ ਭਾਗ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ 8 ਪ੍ਰਵਚਨ ਮਾਤਾ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

ਤਪਾਚਾਰ

ਆਤਮਾ ਨੂੰ 8 ਕਰਮ ਅਸ਼ੁਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਧੀ ਪੂਰਵਕ ਤੱਪ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੱਲ ਝੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸੋਨਾ ਅੱਗ ਤੇ ਤਪਾਉਣ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੱਪ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਤੱਪ ਕੇ, ਕਰਮ ਮੈਲ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਸ਼ੁਧ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਜਰ, ਅਮਰਾ ਸਵਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੱਪ ਵਾਰਹਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੱਪ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ਬਾਹਰਲਾ ਤੱਪ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲਾ ਤੱਪ ਬਾਹਰਲਾ ਤੱਪ ਕਰਮਾ ਦੀ ਧੂੜ ਤਾਂ ਝਾੜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗਿਆਨ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਾਲ ਤੱਪ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਿਖਾਵਾ ਵੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਅੰਦਰਲਾ ਤੱਪ ਆਤਮ ਸ਼ੁਧੀ ਅਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਾਹਰਲੇ ਤੱਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਤੱਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਕਠਿਨ ਹੈ।

ਬਹਾਰਲਾ ਤੱਪ

1. ਅਨਸ਼ਨ :—ਅਸ਼ਨ (ਅੰਨ) ਪਾਣ (ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ) ਖਾਦਯ (ਮੇਵਾ ਮਿਠਾਈ) ਅਤੇ ਸਵਾਦਯ (ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦਾਰ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਪਾਨ ਸਪਾਰੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੋਜਨਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜਾਂ ਤਿਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵਰਤ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤੱਪ ਦੇ ਅੰਦਰਲਾ ਅਨਸ਼ਨ (ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਸਮਾਧੀ ਵਰਤ) ਬਾਹਰਲਾ ਅਨਸ਼ਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਭੇਦ ਹਨ।
2. ਉਨੋਦਰੀ :—ਭੋਜਨ, ਵਸਤਾ ਅਤੇ ਕਸ਼ਾਏ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਉਨੋਦਰੀ ਤੱਪ ਹੈ। ਵਸਤਰ ਪਾਤਰ ਆਦਿ ਬਾਹਰਲੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦਰਵ ਉਨੋਦਰੀ ਹੈ। ਕਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਾਇਆ, ਲੋਭ, ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਉਨੋਦਰੀ ਹੈ।
3. ਭਿਖਿਆ :—ਬਹੁਤ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਭੋਜਨ ਸ਼ਰੀਰ ਰੂਪੀ ਗਡੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਕਰਨਾ, ਸੰਜਮ ਤੇ ਚਲਨਾ ਭਿਖਿਆ ਤੱਪ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗਊ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਘਾਹ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਚਰੀ ਜਾਂ ਅਹਾਰ ਵੀ ਆਖਦੇ

ਹਨ ।

4. ਰਸ ਤਿਆਗ :—ਜੀਭ ਦੇ ਰਸ ਕਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ ਹਨ ਸਵਾਦ ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਤਪ ਕਰਨਾ ਰਸ ਤਿਆਗ ਹੈ ।

ਇਹ ਤੱਪ 14 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ

1. ਨਿਵਿਕ੍ਰਿਤਕ :—ਦੁੱਧ, ਦਹੀ ਘੀ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਮਿਠਾਈ ਵਾਲੇ ਚਿਕਨਾਹਟ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਤਿਆਗ ।
2. ਪ੍ਰਣਿਤਸਰਸ :—ਜਿਨ੍ਹਾ ਚਿਕਨਾਹਟ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾ ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਚੁਕਿਆ ਹੋਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਾ ਕਰਨਾ ।
3. ਬੱਚੇ ਖੁਚੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਦਾਨਿਆ ਦਾ ਭੋਜਨ ਵਾਲਾ ਤੱਪ ।
4. ਰਸ ਅਤੇ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਭੋਜਨ ਦੇ ਤਿਆਗ ਵਾਲਾ ਤੱਪ ।
5. ਵਿਰਸ਼ :—ਪੁਰਾਣਾ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆ ਧਾਨ ਲੈਣਾ ।
6. ਅੰਤ ਅਹਾਰ :—ਮਟਰ, ਭਿੱਜੇ ਛੋਲੇ, ਜਾਂ ਬਕਲੀਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ।
7. ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਹਾਰ :—ਠੰਡਾ ਜਾਂ ਵਾਸੀ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ ।
8. ਰੁਖ ਅਹਾਰ :—ਰੁਖਾ ਸੁਖਾ ਭੋਜਨ ਲੈਣਾ ।
9. ਤੁੱਛ ਅਹਾਰ :—ਜਲੀ ਹੋਈ ਖੁਰਚਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ।

10.14. ਅਰਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰੁੱਖਾ ਭੋਜਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ।

5. ਕਾਇਆ ਕਲੇਸ਼ :

ਧਰਮ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਲਈ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣਾ ਕਾਇਆ ਕਲੇਸ਼ ਤੱਪ ਹੈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਲ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਘੁਮਨਾਂ ਸਿਰ ਦੇ ਬਾਲ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੇਸ਼ ਲੋਚ ਕਰਨਾ, ਬੀਮਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ, 12 ਸਾਧੂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਵਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ, ਭੁਖ ਪਿਆਸ ਕਸ਼ਟ ਸਹਿਨ ਕਰਨਾ ।

6. ਪ੍ਰਤਿਸੰਲਨਿਤਾ ਤੱਪ :

ਇੰਦਰੀਆਂ, ਸਰੀਰ, ਮਨ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਉਤਪਨ ਨਾਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ, ਆਤਮਾ ਸਵਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣਾ. ਨਵੇਂ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਰਾਹਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ।

ਇਹ ਤੱਪ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ।

1. ਇੰਦਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਲੀਣਤਾ :—ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ, ਰੂਪ, ਗੰਧ, ਸਪਰਸ਼, ਦੇ ਕਾਬੂ ਰਖਨਾ ।

2. ਕਸ਼ਾਏ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਲੀਨਤਾ : ਖਿਮਾ ਰਾਹੀਂ ਕਰੋਧ, ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਮਾਨ, ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਲੋਭ ਤੇ ਕਾਬੂ ਰਖਣਾ ।

3. ਯੋਗ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਲੀਨਤਾ : ਅਸੱਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰ (ਮਿਲੇ, ਜੁਲੇ,) ਮਨ, ਵਚਨ ਦਾ

(2) **ਰੁੱਦਰ ਧਿਆਨ** :—ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਖਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਬੰਧੀ :—ਜੋ ਹਿੰਸਾ ਵਿਚ ਲਾਵੇ।

(ਅ) ਮਿਰਸ਼ਾਨੂੰ ਬੰਧੀ :—ਜੋ ਝੂਠ ਵਿਚ ਲਾਵੇ।

(ੲ) ਸੱਤੇ ਨੂੰ ਬੰਧੀ :—ਜੋ ਚੋਰੀ ਵਿਚ ਲਾਵੇ।

(ਸ) ਸੁਰਖਅ ਨੂੰ ਬੰਧੀ :—ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰਖਿਆਂ ਕਰੇ।

ਲਛੱਣ :—

(1) ਅਨੁਪਰਤਦੋਸ਼ :—ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਨਾਂ ਹੋਣਾ।

(2) ਬਹੁਦੋਸ਼ :—ਹਿੰਸਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾ।

(3) ਅਗਿਆਨ ਦੋਸ਼ :—ਅਗਿਆਨ ਕਾਰਨ ਹਿੰਸਾ ਕਰਨਾ।

(4) ਆਮਰਨਤ ਦੋਸ਼ :—ਮਰਨ ਤਕ ਵੀ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਾ ਪਾਉਣਾ।

(3) **ਧਰਮ ਧਿਆਨ** :—ਧਰਮ ਜਾਂ ਸਚ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਚੇਤਨਤਾ (ਮਨ) ਦਾ ਲਗਨਾ ਹੀ ਧਰਮ ਧਿਆਨ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਆਗਿਆ ਵਿਚਯ :—ਭਾਸ਼ਨ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਲਾਉਣਾ।

(ਅ) ਅਪਾਏ ਵਿਚਯ :— ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆ ਬਾਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਲਾਉਣਾ।

(ੲ) ਵਿਪਾਕ ਵਿਚਯ :—ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਾਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਲਾਉਣਾ।

ਲਛੱਣ :—

(1) ਆਗਿਆ ਰੁੱਚੀ :—ਪ੍ਰਬਚਨ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਣਾ।

(2) ਨਿਸਰਗ ਰੁੱਚੀ :—ਸਹਿਜ ਹੀ ਸਚ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਨਾ।

(3) ਸੂਤਰ ਰੁੱਚੀ :...ਸੂਤਰ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਣਾ।

(4) ਅਵਗਾੜ ਰੁੱਚੀ :—ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਚ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ।

ਇਸ ਧਿਆਨ ਦੇ ਚਾਰ ਸਹਿਯੋਗੀ ਆਸਰੇ ਹਨ :—

(ੳ) ਵਾਚਨਾ :—ਪੜ੍ਹਾਨਾ।

(ਅ) ਪ੍ਰਤਿਪ੍ਰਛਣਾ :—ਸ਼ੰਕਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ।

(ੲ) ਪਰਿਵਰਤਨ :—ਦੁਹਰਾਈ ਕਰਨਾ।

(ਸ) ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾ :—ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸੱਚ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ।

ਧਰਮ ਧਿਆਨ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ :—

---

1. ਧਿਆਨ ਸ਼ਤਕ

(ੳ) ਏਕਤਵ :—ਇਕੱਲੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ।

(ਅ) ਅਨਿੱਤ :—ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ਇਹ ਸੋਚਣਾ।

(ੲ) ਅਸ਼ਰਨ :—ਬੇ-ਆਸਰਾ ਹਾਲਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ।

(ਸ) ਸੰਸਾਰ :—ਸੰਸਾਰ ਚੱਕਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ।

ਸ਼ੁਕਲ ਧਿਆਨ :—ਚੇਤਨਤਾ ਦੀ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਹੀ ਸ਼ੁਕਲ ਧਿਆਨ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਪਿਰਥਕ ਵਿਰਤਕ ਸਵਿਚਾਰੀ।

(ਅ) ਇਕਤੱਵ ਵਿਤਰਕ ਅਵਿਚਾਰੀ।

(ੲ) ਸੁਖਮਕ੍ਰਿਆ ਅਪ੍ਰਤਿਪਾਤੀ।

(ਸ) ਸਮੁਛਿਨ ਕ੍ਰਿਆ ਅਨਿਵਰਤੀ।

ਧਿਆਨ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। (1) ਸਹਾਰੇ ਵਾਲਾ (2) ਸਹਾਰੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਸਾਮਗਰੀ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਦੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(1) ਭੇਦ (2) ਅਭੇਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ।

ਜਦ ਇਕ ਦਰੱਵ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਿਆਏ ਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨਾਲ ਚਿੰਤਨ ਮਨਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰੁਤ (ਪਹਿਲੇ ਗਿਆਨ) ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਅਰਥ ਵਿਚ ਤੇ ਅਰਥ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮਨ, ਵਚਨ ਸਰੀਰ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਚਿੰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਕਲ ਧਿਆਨ ਦੀ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਕ ਵਿਤੇਰਕ ਸਵਿਚਾਰੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਜਦ ਇਕ ਦਰੱਵ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਰਿਆਏ ਦਾ ਅਭੇਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਚਿੰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ, ਅਰਥ, ਮਨ, ਬਚਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਚਿੰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੁਕਲ ਧਿਆਨ ਦੀ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਏਕਤਵ ਵਿਰਤਕ ਅਵਿਚਾਰੀ ਹੈ।

ਜਦ ਮਨ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਤੇ ਰੋਕ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਸਾਂਹ ਬਗੈਰਾ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਸੁਖਮ ਕ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖਮ ਕ੍ਰਿਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਖਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਪ੍ਰਤਿਪਾਤੀ ਹੈ।

ਜਦ ਸੁਖਮ ਕ੍ਰਿਆ (ਸਾਂਹ) ਆਦਿ ਤੇ ਰੋਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਮੁਛਿੰਨ ਕ੍ਰਿਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਨਿਵਰਤੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਕਲ ਧਿਆਨ ਦੇ ਚਾਰ ਲਛੱਣ ਹਨ।

(ੳ) ਅਵੱਜਥ :—ਦੁੱਖ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ।

(ਅ) ਅਸਮੋਹ :—ਸੂਖਮ ਪਦਾਰਥਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਮੂਰਖਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ।

(ੲ) ਵਿਵੇਕ :—ਸਰੀਰ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਭੇਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ।

(ਸ) ਵਿਉਤਸਰਗ :—ਸਰੀਰ ਤੇ ਕਪੜੇ, ਭਾਂਡੇ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਵ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ।

ਸ਼ੁਕਲ ਧਿਆਨ ਦੇ ਚਾਰ ਆਲਬੰਨ (ਸਹਾਰੇ) ਹਨ ।

(ੳ) ਸ਼ਾਂਤੀ :—ਖਿਮਾਂ ।

(ਅ) ਮੁਕਤੀ :—ਨਿਰਲੋਭਤਾ ।

(ੲ) ਮਾਰਦਵ :—ਮਿਠਾਸ ।

(ਸ) ਆਰਜਵ :—ਸਰਲਤਾ ।

ਸ਼ੁਕਲ ਧਿਆਨ ਦੀ ਚਾਰ ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ :—

(ੳ) ਅਨੰਤ ਵ੍ਰਿਤੱਤਾ ਅਨੁਪਰੇਸ਼ਾ :—ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ।

(ਅ) ਵਿਪਰਿਨਾਮ ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾ :—ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਨਤੀਜੇ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ।

(ੲ) ਅਸ਼ੁਭ ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾ :—ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਅਸ਼ੁਧ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ।

(ਸ) ਅਪਾਏ ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾ :—ਦੋਸ਼ਾ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ।

ਆਗਮ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਵੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ।

(1) ਪਿੰਡਸਥ (2) ਪਦਸਥ (3) ਰੂੱਪਸਥ (4) ਰੁਪਾਤੀਤ ।

ਪਿੰਡਸਥ :—ਇਸ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਸਿਰ, ਭੋਆ, ਤਾਲੂ, ਮੱਥਾ, ਮੂੰਹ, ਨੇਤਰ, ਕੰਨਾ, ਨਾਹਸਾ, ਦਿੱਲ ਤੇ ਨਾਭੀ (ਧੁਨੀ) ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪੱਦਸਥ :—ਇਸ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਪੱਦਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗਿਆਨਾਰਵ (28/1-16) ਅਤੇ ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ (8/1-80) ਵਿਚ ਮੰਤਰ ਪੱਦਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ ।

ਰੁਪਸਥ :—ਇਸ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਅਰਿਹੰਤ ਜਾਂ ਵੀਤਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਰੁਪਾਤੀਤ :—ਇਹ ਧਿਆਨ ਸਹਾਰੇ ਰਹਿਤ ਸਿਰਫ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਧਿਆਨ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ :—ਧਿਆਨ ਸ਼ਤਕ ਵਿਚ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਯੋਗੀ ਧਿਆਨ ਰਖੇ ।

(1) ਭਾਵਨਾ :—ਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਚਾਰਿੱਤਰ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ ।

(2) ਪ੍ਰਦੇਸ :—ਇਕਾਂਤ ਤੇ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਰਹਿਤ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ ।

(3) ਕਾਲ :—ਚੰਗਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ ।

(4) ਆਸਨ :—ਠੀਕ ਤੇ ਸੁਖਾਲਾ ਆਸਨ ਹੋਵੇ ।

(5) ਆਲੰਬਨ :—ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ।

(6) ਕਰਮ :—ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰਖਣ ਦੇ ਕਈ ਕਰਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

(7) ਧਿਆਏ :—ਧਿਆਨ ਢੀਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

(8) ਧਿਆਤਾ :—ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੁਣ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਧਿਆਨ ਸ਼ਤਕ ਗਾਥਾ (63) ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ੳ) ਅਪ੍ਰਮਾਦ :—ਹੰਕਾਰ (ਮੱਦ) ਵਿਸ਼ੈ, ਕਸ਼ਾਏ, ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਵਿਰਥਾ ਇਹ ਪੰਜ ਪ੍ਰਮਾਦ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ ।

(ਅ) ਮੋਹ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ ।

(ੲ) ਗਿਆਨ ਸੰਪਨ :—ਜੋ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਇਹੋ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ ।

(9) ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾ :—ਭਾਵ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪੜਨਾ, ਪੜਾਉਣਾ ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ।

(10) ਲੇਸ਼ਿਆ :—ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ (ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਭਾਵ ਜੋ ਕਰਮ ਬਧ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹਨ) ਸ਼ੁਧ ਹੋਣ ।

(11) ਲਿੰਗ :—ਲੱਛਣ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ।

(12) ਫਲ :—ਧਰਮ ਦੇ ਫਲ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੋਵੇ ।

ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰ ਗਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ।

(1) ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ (2) ਸ਼ਰਧਾ (3) ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ (4) ਸਿਖਿਆ ।

ਸ਼ੋਮਦੇਵਸੂਰੀ ਨੇ ਵੈਰਾਗ, ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੰਪਤੀ, ਸੰਗ ਸਾਥ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਚਿੱਤ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ, ਭੁੱਖ ਪਿਆਸ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨਾ ਇਹ ਪੰਜ, ਧਿਆਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗਲਾਂ ਦਸੀਆਂ ਹਨ ।[1]

ਧਿਆਨ ਤੱਪ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ । ਅਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ । ਕਰਮ ਮੈਲ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ । ਧਿਆਨ ਰਹਿਤ ਧਰਮ, ਸਿਰ ਰਹਿਤ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਲੇ ਹੈ ।[2]

6. ਵਿਉਤਗਰਗ

ਛੱਡਨਯੋਗ ਵਸਤੂ ਵਿਉਤ ਸਰਗ ਤੱਪ ਹੈ ਇਹ ਤੱਪ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ :

---

1. ਯਸ਼ ਤਿਲਕ 8/40
2. ਰਿਸ਼ਿਭਾਸ਼ੀਤ 22/14

ਸੱਚਾ ਕੁਲ ਧਰਮੀ ਭੁੱਖਾ ਮਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰ ਲਵੇਗਾ ਪਰ ਪਾਪ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਅਲੌਕਿਕ : ਇਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚੈਲੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚੇਲਿਆ ਦਾ ਜੋ ਆਪਸੀ ਬੰਦਨ ਆਦਿ ਵਿਵਹਾਰ (ਸ਼ੰਬੰਧ) ਹੈ। ਸ਼ਾਸਤਰ ਪੜਨਾ, ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਸਾਂਝ, ਸਾਮੂਹਿਕ ਧਰਮ ਸਾਧਨਾ ਇਸ ਕੁਲ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹਨ। ਇਹ ਕੁਲ ਸਾਧੂਆ ਦਾ ਹੈ।

7, **ਗਣਧਰਮ** : ਅਨੇਕਾ ਕੁੱਲਾ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਗਣ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਗਣ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਗਣ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫਾਦਾਰ ਰਹਿਣਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਮ ਵੀ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ।

ਲੌਕਿਕ ਗਣ ਧਰਮ ਵਿਚ ਗਣ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਗਣ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿਯਮ ਕਰਤੱਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਅਲੌਕਿਕ ਗਣ ਗਣਧਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਧੂਆਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਉਪਾਸਕ ਰਾਹੀਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਦੇ ਗਣ ਦੇ 6 ਪਦਵੀ ਧਰ ਹਨ। 1] ਅਚਾਰੀਆ 2] ਉਪਾਧਿਆ 3] ਗਣੀ 4] ਗਣਾਵਛੇਦਕ 5] ਪ੍ਰਵ ਤਕ 6] ਸਥਵਿਰ ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਚਾਰਿਆ, ਉਪਾਧਿਆ ਬਾਰੇ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪਦਵੀਆਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1. **ਗਣੀ** : ਗਣ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨਰਿਖਣ ਤੇ ਸਰ-ਵੇਖਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਣ ਨੂੰ ਅਸ਼ੁਭ ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।

4. **ਗਣਾਵਛੇਦਕ :** ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀਆਂ ਲਈ ਦੇਸ਼, ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਧਰਮ ਉਪ ਕਰਨ (ਵਸਤਰ, ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਜੁਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਜੈਨ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਵਸਤਾ ਵੰਡਦਾ ਹੈ।

5. **ਪ੍ਰਵਤਕ :** ਇਸ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਮੁਨੀਆ ਨੂੰ ਅਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਸਿਖਿਅਤ ਕਰੇ। ਜੇ ਸਾਧੂਆ ਦਾ ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਥੇ ਪਧਾਰੇ ਮੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ।

6. **ਸਥਵਿਰ** : ਜੋ ਸਾਧੂ ਗਣ ਵਿਚ ਧਰਮ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਥਵਿਰ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਸਮਝਾ ਕੇ ਸੰਜਮ ਵੱਲ ਸਥਿਵਰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਣਧਰ ਪਦਵੀ ਤੀਰਥੰਕਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗਣਵਾਸੀ ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀਆ ਦਾ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਣ ਦੇ ਸਥਵਿਰ ਤੇ ਹੋਰ ਔਹਦੇਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸਮਰਿਤ ਅਤੇ ਵਿਨੇ ਭਾਵ ਰਖਣ।

ਲੌਕਿਕ ਗਣ ਅੱਜ ਕਲ ਦੀ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਲੌਕਿਕ ਸਥਵਿਰ ਅੱਜ ਕਲ

ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਜਾ ਸਰਪੰਚ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

7. **ਸੰਘ ਧਰਮ** : ਗਣਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੀ ਸੰਘ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਨ ਅਚਾਰ, ਵਿਚਾਰ, ਵਿਵਹਾਰ, ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਜ ਕਲ ਅਸੀਂ ਸੰਘ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਯੂਨੀਅਨ, ਟਰੱਸਟ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸੰਘ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਤਾਰਨ ਨਾਲ ਸੰਘ ਦੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਸੰਘ ਦੇ ਨਿਯਮਾ ਪ੍ਰਤਿ ਬਰਾਵਰ ਦੀ ਜਿਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਸੰਘ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸੰਘ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਸਮਝਣਾ, ਸੰਘ ਦੀ ਹਾਨੀ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਹਾਨੀ ਮੰਨਣ। ਲੌਕਿਕ ਸੰਘ ਵਿਚ ਲੋਕ ਵਿਵਹਾਰ ਸੰਬਧੀ ਨਿਯਮ ਹੀ ਧਰਮ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਘ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜੂਆ, ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ, ਚੋਰੀ, ਸ਼ਿਕਾਰ, ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਵੇਸ਼ਿਆ ਗਮਨ ਤਿਆਗ ਆਦਿ ਸੱਤ ਭੈੜੀਆ ਆਦਤਾਂ ਛੱਡਦਾ ਹੈ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ। ਹਿਸਾਂ ਤੇ ਪਰਿਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਅਲੌਕਿਕ ਸੰਘ ਤੀਰਥੰਕਰ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਪਿਤ ਧਰਮ ਸੰਘ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂ, ਸਾਧਵੀ, ਸ਼੍ਰਾਵਕ ਅਤੇ ਸ੍ਰਾਵਿਕਾ, ਧਰਮ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਕਲਿਆਨ ਹਿੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰਵਾਨ ਜਾਂ ਮੋਕਸ਼ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸਮਿਅਕ ਗਿਆਨ, ਸਮਿਅਕ ਦਰਸ਼ਨ, ਸਮਿਅਕ ਚਾਰਿਤਰ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸੰਘ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਘ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਧੂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਦ ਚਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਤੇ ਚਲਾਵੇ। ਉਪਾਸਕ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਸੱਚੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਸਮਝਕੇ, ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਵੀਤਰਾਗ ਪੁਰਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਦਸੇ, ਧਰਮ ਵੱਲ ਲਗਾਵੇ। ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ, ਵਸਤਰ, ਪਾਤਰ ਦਾ ਦਾਨ ਵੀ ਉਪਾਸ਼ਕ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਰਤਾ ਦਾ ਪਾਲਨ ਸੰਘ ਧਰਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

8. **ਸ਼ਰੁਤ ਧਰਮ** : ਸਮਿੱਅਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਸਮਝ ਕੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤੇ ਚਲਾਉਣਾ ਸ਼ਰੁਤ ਧਰਮ ਹੈ। (ਵੇਖੋ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ)

9. **ਚਾਰਿਤਰ ਧਰਮ** : ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰਾਵਕ ਦੇ ਵਰਤਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਪਾਲਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚਾਰਿਤਰ ਧਰਮ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਅਚਾਰਿਆ ਪਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰਾਵਕ ਦੇ ਵਰਤ)।

10. **ਆਸ਼ਤਿਕਾਏ ਧਰਮ** : ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਆਸਤਿਕਾਏ ਦਾ ਮਹਿਲ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਥੰਬਿਆ ਤੇ ਖੜਾ ਹੈ। 1) ਆਤਮਵਾਦ 2) ਲੋਕਵਾਦ 3) ਕਰਮਵਾਦ 4) ਕ੍ਰਿਆਵਾਦ। ਜੈਨ ਆਗਮਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਆਸਤਿਕਾਏ ਧਰਮ ਹੈ। 6 ਦਰਵਾਂ (ਧਰਮ, ਅਧਰਮ, ਪੁਦਗਲ, ਅਕਾਸ਼ ਕਾਲ ਅਤੇ ਜੀਵ) ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਇਸ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਪਰ ਸਾਡੇ ਇਥੇ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਅਰਿਹੰਤ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ। ਤੀਰਥੰਕਰ ਅਰਿਹੰਤ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਤੀਰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ 1) ਮੁਨੀ ਧਰਮ 2) ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ।

ਮੁਨੀ ਧਰਮ

ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਜੋ ਪੰਜ ਮਹਾਂਵਰਤ, ਪੰਜ ਸਮਿਤਿ, ਤਿੰਨ ਗੁਪਤੀ ਦਾ ਤਿੰਨ ਕਰਨ, ਤਿੰਨ ਯੋਗ ਨਾਲ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਵਾਰ ਛਡ ਚੁਕੇ ਹਨ ਭਿਖਿਆ ਦੇ ਅਧਾਰਿਤ ਜੀਵਨ ਗੁਜਾਰਦੇ ਹਨ। ਖਿਮਾ ਆਦਿ 10 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 6 ਆਵਸ਼ਕ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਆਤਮਾ ਮੁਨੀ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਰਬ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ ਹੈ। ਮੁਨੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਹਿੰਸਾ ਤੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

10 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਧਰਮ

1) ਖਿਮਾ, 2) ਮੁਕਤੀ ਨਿਰਲੋਭਤਾ 3) ਆਰਜਵ [ਸਰਲਤਾ] 4) ਮਾਰਦਵ [ਮਿਠਾਸ] 5) ਲਾਘਬ [ਯਸ਼ਕੀਰਤੀ, ਸੁੱਖ ਸੁਵਿਧਾ ਦਾ ਤਿਆਗ] 6) ਸੱਚ 7) ਸੰਜਮ 8) ਤੱਪ 9) ਤਿਆਗ 10) ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਜ।

ਸਾਧੂ ਗੁਰੂ ਕੁਲ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਇਸ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟੇ ਵਡੇਂ ਬਹੁਤ ਰਿਧਿਆ ਸਿਧਿਆ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ

ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ ਦਾ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵੀ ਧਰਮ ਸੰਘ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ 1) ਆਮ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ 2) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ।

ਆਮ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕੁਲ ਪ੍ਰੰਪਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਖਕੇ ਸਦ ਗੁਣਾ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਆਮ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ ਹੈ ਇਹ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1. **ਨਿਆ ਭਰਪੂਰ ਆਚਰਨ** : ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੂਆ, ਚੋਰੀ, ਰਿਸ਼ਵਤ, ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਸ, ਵੇਸ਼ਿਆ, ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਧਰਮ, ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਦਾ-ਚਾਰ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

2. **ਨਿਆ ਉਪਾਰਿਜਤ ਧੰਨ** : ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਧਨ ਸ਼ਰੀਰਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਧਨ ਨਿਆਂ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਇਹ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧੋਖਾ, ਝੂਠ ਫਰੇਬ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਧੰਨ ਨਿਆ

ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

3. ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਦੂਸਰੇ ਗੋਤਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕਰਾਏ ਉਹ ਕੁਲ ਧਾਰਮਿਕ ਪਖੋਂ ਕੁਲੀਨ ਅਤੇ ਸਹਿ ਧਰਮੀ ਹੋਵੇ । ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਧਰਮ ਪਾਲਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ ।

4. **ਉਪਦਰਵਯੁਕਤ ਸਥਾਨ ਦਾ ਤਿਆਗ** : ਜਿਥੇ ਬੀਮਾਰੀ, ਹਮਲਾ, ਕਲੇਸ, ਰਾਜ ਸੰਕਟ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਉਪਾਸਕ ਨਾ ਰਹੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਸ਼ਾਂਤ ਸਥਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

5. ਸਹਿਯੋਗੀ ਆਦਮੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਮੁਸੀਬਤ ਸਮੇਂ ਆਦਮੀ ਕੰਮ ਆ ਸਕੇ ।

6. ਆਮਦਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

7. **ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੇਸ਼ਾਚਾਰ :** ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

8. ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ ।

9. ਅਪਣੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਆਵਸਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

10. ਜੂਏ ਦੇ ਅੱਡੇ, ਵੈਸਿਆ ਗ੍ਰਹਿ, ਸ਼ਰਾਬ ਖਾਨੇ, ਮੱਛੀ ਮਾਰਕਿਟ, ਪਰਾਈ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਉਪਾਸਕ ਦਾ ਆਉਣਾ ਜਾਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਵਾਰਾ ਗਰਦੀ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ।

11. ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ 6 ਕੰਮ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ।

1. **ਵੇਗ** : ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਰੋਕਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ।
2. **ਵਿਆਯਾਮ** : ਰੋਜਾਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਸਰਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।
3. **ਨੀਂਦ** : ਉਮਰ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।
4. **ਇਸ਼ਨਾਨ** : ਸ਼ਰੀਰਕ ਸਫਾਈ ਲਈ ਇਸਨਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।
5. **ਭੋਜਨ** : ਜਦ ਭੁਖ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।
6. ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸੰਭਧ ਵਿਚ ਚਿੰਤਨ ਮਨਮ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਸੱਤ ਮਨ ਵਚਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਸੱਤ ਕਾਇਆ ਯੋਗ ਹਨ। (1) ਔਦਾਰਿਕ (2) ਅਦਾਰਿਕ ਮਿਸ਼ਰ (3) ਵੈਕਾਰਿਆ ਯੋਗ (4) ਵੈਕਾਰਿਆ ਮਿਸ਼ਰ ਯੋਗ (5) ਅਹਾਰ ਯੋਗ (6) ਅਹਾਰਕ ਮਿਸ਼ਰ ਯੋਗ (7) ਕਰਮ ਯੋਗ। ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਲਗਨਾ ਅਸ਼ਭ ਛਡਨਾ ਹੀ ਯੋਗ ਪ੍ਰਤਿਸੰਲੀਨਤਾ ਹੈ।

4. ਵਿਭਅਕਤ ਸ਼ੋਯਾਆਸਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਲੀਨਤਾ : ਬਾਗ, ਬਗੀਚਾ, ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ, ਮੰਦਰ ਦੁਕਾਨ, ਪਰਵਤ, ਆਦਿ ਠਹਿਰਨ ਵਾਲੇ 18 ਯੋਗ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਘਟੋ ਘਟ ਇਕ ਰਾਤ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿਣਾ।

ਅੰਦਰਲਾ ਤੱਪ

ਇਹ ਤੱਪ ਵੀ 6 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਪ ਕਰਮ ਨਿਰਜਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮੋਕਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।

1. ਪ੍ਰਾਯਸ਼ਚਿਤ :—ਪਾਪਾ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ਾ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਾਹ ਪ੍ਰਾਯਸ਼ਚਿਤ ਹੈ।

ਪਾਪ ਲਗਨ ਦੇ ਦੱਸ ਕਾਰਣ : 1. ਕਾਮ ਭੋਗ ਕਾਰਨ 2. ਪ੍ਰਮਾਦ (ਅਣਗਹਿਲੀ) 3. ਅਗਿਆਨ 4, ਭੁੱਖ 5. ਵਿਪੱਤੀ 6. ਸ਼ੰਕਾ 7. ਪਾਗਲਪਨ 8. ਭੈ 9. ਦਵੇਸ਼ 10. ਪਰੀਖਿਆ।

ਪ੍ਰਾਯਸ਼ਚਿਤ ਦਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ :

1. ਆਲੋਚਨਾ 2. ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਮਨ 3. ਭਦੂਕ 4. ਵਿਵੇਕਾਰਹ 5. ਵਿਉਤਸਰਗ 6. ਤੱਪਗਾਰਹ 7. ਛੇਦਾਅਰਹ (ਅਪਵਾਦ ਜਾਂ ਮਜਬੂਰੀ) 8. ਮੂਲਅਰਹ 9. ਅਨਵਸਥਿਤ (ਕਰੂਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ) 10. ਪਾਰਜਿੱਤ ਸ਼ਾਸਤਰ।

2. ਵਿਨੈ ਤੱਪ ; ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਬੜੇ ਮੁਨੀ ਬੁਡੇ ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ, ਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਚਾਰਿੱਤਰ ਦਾ ਯੋਗ ਸਤਿਕਾਰ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਵਿਨੈ ਤੱਪ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਪ ਦੇ 7 ਭੇਦ ਹਨ ਹਨ।

1. ਗਿਆਨ 2. ਦਰਸ਼ਨ 3. ਚਾਰਿੱਤਰ 4. ਮਨ 5. ਵਚਨ 6. ਸਰੀਰ 7. ਲੋਕ ਵਿਵਹਾਰ।

3. ਵੈਯਾ ਵਰਿਤ :—ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਸਹ ਧਰਮੀ, ਸਾਧੂ, ਬੀਮਾਰ, ਨਵੇਂ ਸਾਧੂ, ਵਿਰਧ, ਭੋਜਨ, ਪਾਣੀ, ਵਸਤਰ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਇਹ ਦੱਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ।

1. ਅਚਾਰਿਆ 2. ਉਪਾਧਿਆ 3. ਸ਼ੱਕਸ਼ (ਨਵਾਂ ਸਾਧੂ) 4. ਗਲਾਨ (ਬਿਮਾਰ) 5. ਤਪਸਵੀ 6. ਸਥਵਿਰ 7. ਸਹ ਧਰਮ 8. ਇਕ ਕੁਲ ਵਾਲਾ 9. ਇਕ ਗੁਣਵਾਨ 10. ਸੰਘ ਦਾ ਵੈਆਵਰਤ ਕਰਨਾ, ਤੱਪ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ।

4. ਸਵਾਧਿਐ

ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਤਤੱਵ ਗਿਆਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਮਹਾਨ ਤੱਪ ਹੈ । ਜੋ ਲੋਕ ਸ਼ਰੀਰਕ ਤੱਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਇਸ ਮਹਾਨ ਅੰਦਰਲੇ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮ ਕਲਿਆਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ 5 ਭੇਦ ਹਨ ।

1. ਵਾਚਨਾ 2. ਪ੍ਰਿਛਾ (ਪੁਛਨਾ) 3. ਪਰਿਵਰਤਨਾ (ਦੁਹਰਾਨਾ) 4. ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾ (ਅਰਥ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਉਤਾਰਨਾ) 5. ਧਰਮ ਕਥਾ ।

5. ਧਿਆਨ

ਧਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਪੰਰਾਂ ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖਾਸ ਦੇਣ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਪੰਰਾਂ ਬਾਰੇ ਮੁਢਲੇ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬੜੀ ਘਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਪਨਿਸ਼ਧ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਪਾਤੰਜਲੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ।

ਧਿਆਨ ਆਤਮਾ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਖਾਸ ਅੰਗ ਹੈ । ਮਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹਾਲਤਾਂ ਹਨ । 1) ਚੱਲ 2) ਅਚੱਲ । ਚੱਲ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਅਤੇ ਅਚੱਲ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਚਿੱਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਬਾਣੀ ਤੇ ਮਨ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਹੈ । ਚਿੱਤ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹਾਲਤਾਂ ਹਨ ।

(1) ਭਾਵਨਾ : ਧਿਆਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ।

(2) ਅਨੁਪਰੇਕਸ਼ਾ : ਧਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ।

(3) ਚਿੰਤਾ : ਆਮ ਮਾਨਸਿਕ ਚਿੰਤਨ (ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ)

ਧਿਆਨ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਉਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਹਾਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਇਕਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸੁੰਨ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ । ਇਕੱਲਾ ਚਿੰਤਨ ਮਨਨ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਕਾਗਰ ਚਿੰਤਨ, ਧਿਆਨ ਹੈ, ਭਾਵ ਕ੍ਰਿਆ ਧਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਦਾ ਲੀਨ ਹੋਣਾ ਧਿਆਨ ਹੈ । ਧਿਆਨ ਸ਼ੁਭ ਤੇ ਅਸ਼ੁਭ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਕੁਝ ਖਾ ਕੇ ਜਾਂ ਨਸ਼ਾ ਕਰਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਜੈਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ।

ਧਿਆਨ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ।

(1) ਆਰਤ (2) ਰੌਂਦਰ (3) ਧਰਮ (4) ਸ਼ੁਕਲ । ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਧਿਆਨ ਅਸ਼ੁਭ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਪਕਾਰੀ ਹਨ । ਦੂਸਰੇ ਦੋ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ।

(1) **ਆਰਤ ਧਿਆਨ :**

ਲਛੱਣ :—(1) ਗੁੱਸੇ ਹੋਣਾ (2) ਦੁੱਖੀ ਹੋਣਾ (3) ਹੰਝੂ ਬਹਾਉਣਾ (4) ਵਿਲਾਪ ਕਰਨਾ ।